

”מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה”

איילת פרוליך

כיצד מצילה עיר המקלט את הרוצח בשגגה? האם הגלות אליה היא עונש, כפרה או תיקון והתחדשות? עיון בארבע מימרות במסכת מכות

התורה קובעת עונשים שונים לאדם שעבר עבירה: מלקות, מוות ותשלומים. יוצאת דופן היא הגלות לעיר המקלט, הנזכרת בספר במדבר ובספר דברים.¹ גלות זו נראית במבט ראשון מעין עונש כליאה בימינו. מה אופיו של 'עונש' זה?

התורה קובעת כי אדם שרצח בשגגה גולה לעיר המקלט: "וְהָיוּ לְכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ" (במדבר לה, יב). אם לא יגלה, מותר לגואל הדם להרוג אותו: "גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ בּוֹ הוּא יִמְתְּנוּ" (שם, יט). בתוך עיר המקלט אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח, ואם יהרוג אותו, יתחייב במיתה.

במסכת מכות קובע רב הונא: "רוצח שגלה לעיר מקלט ומצאו גואל הדם והרגו - פטור" (בבלי, מכות י ע"ב). רש"י על אתר מפרש: "ומצאו גואל הדם - בדרך בהליכתו". נראה שלהבנתו רב הונא מתכוון למקרה שבו גואל הדם הרג את הרוצח בשגגה כשהוא היה בדרכו לעיר המקלט. במקרה הזה גואל הדם פטור.²

בהמשך הגמרא מובאת מחלוקת בין ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי לגבי רוצח שיצא מחוץ לתחום: "רבי יוסי הגלילי אומר: מצוה ביד גואל הדם, ורשות ביד כל אדם; רבי עקיבא אומר: רשות ביד גואל הדם, וכל אדם חייבין עליו" (שם יא ע"ב). הגמרא על אתר ממשיכה ומביאה עוד דעה החולקת על ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא: "אמר ר' זוטרא בר טוביה אמר רב: רוצח שיצא חוץ לתחום, ומצאו גואל הדם והרגו - נהרג עליו".

עד כה ראינו בגמרא ארבע קביעות הנוגעות לדינו של גואל הדם ההורג את הרוצח מחוץ לעיר המקלט:

1 במדבר לה; דברים יט.
2 נראה שהנוסח שעמד לפני הריטב"א היה "רוצח שגולה לעיר מקלט ומצאו גואל הדם בדרך פטור". מסתבר להציע שנוסח כזה עמד גם לפני רש"י, ושצריך לשנות את פיסוק הדיבור המתחיל שלו כך: "ומצאו גואל הדם בדרך - בהליכתו". אפשר להבין את דברי רב הונא במשמעות הזו גם על ידי תיקון קל יותר, במקום 'גלה' 'גולה', הבנה שאפשר לתלות אותה גם בכתיב חסר. בדיקה בעדי הנוסח מינכן 95, דפוס ונציה ויד הרב הרצוג העלתה אותו נוסח כמו דפוס וילנה.

עַז דְּבֹרָה • מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה

1. רב הונא (לפי רש"י): אם גואל הדם הרג את הרוצח בדרכו לעיר המקלט, הוא פטור.
2. רבי יוסי הגלילי: אם הרוצח יצא מעיר המקלט לאחר שכבר גלה, מצווה על גואל הדם להרוג אותו.
3. רבי עקיבא: אם הרוצח יצא מעיר המקלט לאחר שכבר גלה, מותר לגואל הדם להרוג אותו.
4. רב: אם הרוצח יצא מעיר המקלט לאחר שכבר גלה, אסור לגואל הדם להרוג אותו, ואם הרג אותו - חייב.

במאמר זה אבחן את היחס בין המימרות הללו, ולאור זאת את אופי ההצלה של עיר המקלט. אבחן באיזה אופן קולטת עיר המקלט ומהם התנאים הנדרשים לקליטתה.

א. הרמ"ה, הרא"ה והריטב"א

הריטב"א על אתר מביא את דעת הרמ"ה לגבי היחס בין דברי רב הונא לגבי רוצח בדרכו לעיר המקלט לבין המחלוקת לגבי רוצח שיצא מעיר המקלט:

א"ר זוטרא בר טוביא: אמר רב: רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם והרגו נהרג עליו. וכתב רבינו מאיר הלוי ז"ל דהא פליגא אדרב הונא דלעיל (י' ב') דאמר **רוצח שגולה לעיר מקלטו והרגו גואל הדם בדרך פטור דהשתא היכא שהשיגו בדרך והרגו פטור היכא דיצא משם מיבעיא דפטור ע"כ**, וכן היה סובר מורי הרב הלוי ז"ל דההיא דרב הונא פליגא ואיהו דאמר כר' יוסי וכר"ע וכסתם מתני' ולהלכתא כוותיה.

לפי דברי הרמ"ה והרא"ה, דעת רב, שסובר שגואל הדם מתחייב כשהרג רוצח שיצא מעיר המקלט, בהכרח חולקת על דעת רב הונא, שסובר שגואל דם שהרג את הרוצח בדרך לעיר המקלט פטור. הרמ"ה מסביר כי מדברי רב הונא, שגואל הדם פטור אם הרג אותו בדרך, יש ללמוד בקל וחומר שגואל הדם יהיה פטור במצב שהרוצח יצא מעיר המקלט לאחר שכבר נכנס לתוכה. לכן לדעת הרמ"ה יש להסביר שרב הונא סובר כר' יוסי הגלילי או כר' עקיבא, שגואל הדם פטור או אפילו מצווה להרוג את הרוצח בשגגה שיצא מעיר המקלט. משמע מכך כי לפי הרמ"ה והרא"ה, דינו של רוצח בשגגה שעוד לא הגיע לעיר המקלט תמיד יהיה קל יותר מדינו של רוצח שיצא מעיר המקלט, שכן כשהרוצח בדרכו לעיר המקלט גואל הדם ההורג אותו יהיה פטור, אך כשהרוצח בשגגה יוצא מעיר המקלט יהיה גואל הדם מורשה להרוג או אפילו מצווה להרוג.

אפשר להמשיג את דעת ר' יוסי הגלילי ודעת ר' עקיבא באמצעות רעיון **היציאה לגלות**: על הרוצח בשגגה לגלות לעיר המקלט, וכל עוד הוא בתהליך של גלות ואינו חורג ממנו, גואל הדם אינו אמור להרוג אותו. אולם משעה שהרוצח יצא מעיר המקלט לאחר כניסתו הוא חרג מהגלות, ודמו מופקר לגואל הדם לכל הפחות. לפי הבנה זו, נותר להסביר למה גואל הדם שהרג את הרוצח בדרך לעיר המקלט אינו חייב אלא פטור.

עַז דְּבוּרָה • מְקוּם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה

תפיסה כזו עולה מהמשנה הדנה במקרה שבו אדם רצח בשגגה בתוך עיר המקלט: "הָרֵג בְּאוֹתָהּ הָעִיר, גּוֹלָה מְשֻׁכָּנָה לְשֻׁכָּנָה. וְכֵן לִוֵּי, גּוֹלָה מֵעִיר לְעִיר" (משנה, מכות ב, ז). לפי המשנה הזאת, אדם שכבר נמצא בעיר המקלט בזמן שרצח בשגגה עדיין חייב לגלות מן העיר. אם הוא חי שם כבן לוי, עליו לגלות לעיר אחרת, ואם הוא שם מכיוון שהיה עליו לגלות, ואסור לו לצאת מהעיר, עליו לגלות לפחות לשכונה אחרת, ובכך לקיים את מצוות הגלות.

הריטב"א תמה מאוד על ההבנה הזו של הרמ"ה והרא"ה:

ואי לאו דמסתפינא מרבוותין ז"ל, הוה אמינא דטעמי דפליגי נינהו ולא פליגי, דדלימא בהא דהכא מודה ר"ה דגואל הדם נהרג עליו כיון שכבר קלטוהו מחיצות לרוצח ודעתו לחזור שם, והוא הדין שהיה אפשר לומר דאפילו לר"ע ולר' יוסי, דאמרי הכא שאינו נהרג, הוה אמרי התם נהרג דשאני הכא שפשע הרוצח בעצמו לצאת חוץ למקלטו, מה שאין כן התם שהיה בורח למקלטו, והיינו דפריך התם אדרב הונא ולא אוקימנא בתנאי דהכא כלל, כנ"ל.

הריטב"א מציע הבנה אלטרנטיבית ליחס בין דברי רב הונא למחלוקת המשולשת: ייתכן שרב הונא אינו חולק על רב אלא מבחין בין המצב שבו הרוצח עוד לא נקלט בעיר המקלט, למצב שבו כבר נקלט. לפי הבנה זו, אם הרוצח טרם הגיע לעיר המקלט, לא חלה עליו ההצלה של עיר המקלט ולכן גואל הדם שהורג אותו פטור. לעומת זאת, אם הרוצח כבר נקלט בעיר המקלט, ויצא לזמן מועט בכוונה לשוב לשם - ההגנה של עיר המקלט לא פקעה, וגואל הדם יהיה חייב אם יהרוג אותו. לאור הדברים האלו אפשר להבין כי הגלות תלויה בדירה. משעה שאדם קבע את דירתו בעיר המקלט, הוא נחשב כגולה השייך לעיר המקלט, ואסור לגואל הדם להרוג אותו. אולם אם הרוצח עוד לא הגיע לעיר המקלט ולא קבע שם את דירתו, הרי שלא נקלט, ודמו עדיין מותר.

הצעה זו של הריטב"א נתמכת בדברי הגמרא:

מתני': אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום, או עומד חוץ לתחום ונופו נוטה בתוך התחום - הכל הולך אחר הנוף.
גמ': ורמינהי: אילן שהוא עומד בפנים ונוטה לחוץ, או עומד בחוץ ונוטה לפנים - מכנגד החומה ולפנים כלפנים, מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ! מעשר אערי מקלט קא רמי? מעשר - בחומה תלה רחמנא, ערי מקלט - בדירה תלה רחמנא, בנופו מתדר ליה, בעיקרו לא מתדר ליה [...] [בבלי, מכות יב ע"א].

לפי הגמרא הזו, הגדרת תחומה של עיר המקלט שונה מהגדרת ירושלים לעניין מעשר שני. ירושלים מוגדרת לעניין מעשר שני על ידי חומותיה, ולכן הכול הולך אחר החומה. עיר המקלט מוגדרת על ידי הדירה בה, ולכן עץ שנופו בעיר נחשב כבעיה, שכן החלק של העץ שאפשר לדור בו נמצא בתוך העיר. הבנה זו תומכת בהצעה העולה מדברי הריטב"א שהדירה היא המגדירה את השייכות לעיר מקלט.

אין בגמרא זו כדי לעורר קושיה כנגד ההבנה שקליטת עיר המקלט אינה תלויה בקביעת דירה בה, שכן אפשר להבין כי הדין תלוי במעשה הגלות, אלא שהמקום שבו אפשר לקיים את המעשה מוגדר על ידי האפשרות לדור בו.

לכאורה אפשר להקשות על ההבנה הזו מתוך המשנה במכות שהובאה לעיל, 'הרג באותה העיר, גולה משכונה לשכונה. ובן לוי, גולה מעיר לעיר'. אם הגלות תלויה בכך שדירתו של הרוצח היא בעיר המקלט, אין סיבה שאם הרג באותה העיר, יגלה משכונה לשכונה. אך אפשר לדייק שלדעת רב הונא הגלות אינה תלויה רק בקביעת דירתו של הרוצח בשגגה בעיר המקלט אלא בהעתקת דירתו לעיר המקלט. לכן אדם שהרג כשהוא כבר דייר קבוע בעיר המקלט, יידרש לעבור למקום אחר בעיר המקלט.

הריטב"א מעלה הבנה אפשרית נוספת של דברי ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי: ייתכן שר' עקיבא ור' יוסי הגלילי חולקים על רב הונא וסוברים כי אם גואל הדם הרג את הרוצח בדרך לעיר המקלט, הוא יתחייב עליו, שהרי לא ייתכן שלגואל הדם יהיה מותר להרוג רוצח שלא הספיק להגיע לעיר המקלט. רק אם הרוצח פשע ובחר לצאת מעיר המקלט יופקר דמו, בין ביחס לגואל הדם ובין ביחס לכל אדם אחר. לפי ההבנה הזו, הרוצח בשגגה מצווה לגלות, וביטול המצווה הזו היא הגורמת להפקרת דמו, אולי אפילו בתור סנקציה שתכריח אותו לגלות.

ראיה להבנה זו עולה מהגמרא על המשנה שהובאה לעיל:

מתני': הרג באותה העיר - גולה משכונה לשכונה, ובן לוי - גולה מעיר לעיר. גמ' [...] מכאן אמרו: בן לוי שהרג - גולה מפלך לפלך, ואם גלה לפלכו - פלכו קולטו. אמר רב אחא בריה דרב איקא: מאי קרא? "כי בעיר מקלטו ישב" - עיר שקלטו כבר (בבלי, מכות יב ע"ב).

הראשונים נחלקו לגבי השאלה באיזה מקרה בדיוק דנה סוגיה זו. על כל פנים, עולה מן הסוגיה כי יש מקרים שבהם רוצח בשגגה יגלה לעירו או לעיר מקלט שכבר קלטה אותו. במקרים אלו נראה כי מעשה הגלות מובהק הרבה פחות, אך היות שאין שום הפרה של חובת הגלות - הגלות תועיל.

ר' דוד פוברסקי מציג התייחסות אחרת ליחס בין דברי רב הונא למחלוקת על יציאת הרוצח מעיר המקלט. הוא מבסס את הבנתו על דברי הב"ח על אתר:³

אכן דין זה דרב הונא הכא אינו ענין להתם, דהתם מיירי לאחר גמר דין שחייב גלות ויצא מעיר מקלט, דאז הוי דין דגם אחרים יכולים להרוג אותו. אבל הכא מיירי קודם

---

3 דברי הב"ח על אתר עמומים: "רש"י ד"ה ומצאו גואל הדם בדרך הליכתו. נ"ב כלומר דאילו כבר היה בעיר מקלט ויצא חוץ לתחום ומצאו והרגו פלוגתא דתנאי היא לקמן במתנ' דף יא ע"ב ובג' דף יב ע"א".

גמר דין וקודם שנכנס לעיר מקלט, דבזה לכו"ע ליכא לא מצוה ולא רשות, ורק דהוי פטור מיוחד רק בגואל הדם משום כי יחם לבבו, אבל כל אדם חייבין עליו.⁴

ר' דוד מסביר כי אין שום קשר בין דברי רב הונא לבין המחלוקת על היציאה, שכן דברי רב הונא אינם עוסקים בשאלה מתי מותר או מתי ראוי שגואל הדם יהרוג את הרוצח אלא בשאלה מתי יהיה פטור. פטור זה נובע מההכרה שמעשיו של גואל הדם נגרמו על ידי התפרצות רגשית בלתי מבוקרת, שעליה אי אפשר להענישו; ואינו נובע מההנחה שמתו להרוג רוצח בשגגה. כלומר, יש שני דינים בדיני עיר המקלט: דין ברוצח, הבוחן מתי דמו מופקר ומתי אינו מופקר, ודין בגואל הדם - מתי חל עליו הפטור הנובע מהפסוק "כִּי יָחַם לְבָבוֹ" (דברים יט, ו), כלומר מתוך החשבתו מעין אנוס על ידי ליבו להרוג את הרוצח בשגגה. דינו של גואל הדם יוגדר ביחס לזמן הרצח. הוא מקבל פטור זמני קרוב לזמן המקרה. דינו של הרוצח בשגגה יהיה קרוב להבנת הרמ"ה והרא"ה או קרוב להבנת הריטב"א בדעת ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי: לפי שתי ההבנות האלו, היציאה מעיר המקלט בעייתית יותר מן הזמן שקדם להגעת הרוצח לעיר המקלט. כל עוד היה הרוצח בדרך אל עיר המקלט, קודם שנקלט בה, ולא הפר באופן פעיל את חובת הגלות, דמו אינו מופקר.

הבנה זו של ר' דוד מסייעת להסביר את דעת הרמ"ה והרא"ה בדברי רב הונא, שגואל הדם שהרג את הרוצח בשגגה בדרך לעיר המקלט פטור. הסברנו כי לפי הרמ"ה והרא"ה, דינו של רוצח בשגגה שבדרך לגלות בהכרח קל יותר מדינו של מי שיצא מעיר המקלט, והסבר זה מועיל להבין כי לא זו בלבד, אלא שעקרונית דינו של מי שבדרך לעיר מקלט ושל מי שבתוך עיר המקלט זהה. ההבדל היחיד קשור לגואל הדם - כשגואל הדם בדרך, יש לו הפטור מטעם 'כי יחם לבבו', ולאחר שהרוצח הגיע לעיר המקלט פג תוקפו של הפטור הזה.

עד כה הוצגו שלוש הבנות אפשריות לגבי אופי ההצלה של עיר המקלט:

1. על פי הרמ"ה והרא"ה, חלה על הרוצח בשגגה חובת גלות, וכל עוד הוא בתהליך הגלות אסור לגואל הדם להרוג אותו. אפשר להבין כי לדעת הרמ"ה והרא"ה הגלות נועדה לכפרה; על הרוצח לעבור תהליך מסוים הקשור לגלות, וכל עוד הוא בוחר להמשיך בתהליך, הוא ניצל.
2. על פי הצעתו של הריטב"א לדעת רב הונא, הרוצח בשגגה ניצל כאשר הוא קובע את דירתו בעיר המקלט, ויציאה מקרית מהעיר אינה משפיעה על ההצלה. אפשר שלפי ההבנה הזו, מטרת הגלות היא הרחקת הרוצח בשגגה מהחברה הרגילה והתחברותו לחברה אחרת. ייתכן שהשגגה נתלית בפגם כלשהו באורח חייו של הרוצח, ולכן עליו לחולל שינוי דרסטי בחייו ולבנות אותם מחדש.

4 שיעורי ר' דוד פוברסקי למסכת מכות י ע"ב, שיעור תקו. הרב יהושע דוד ב"ר שלום פוברסקי למד אצל ר' איסר זלמן מלצר ועמד בראש ישיבת פוניבז'.

3. על פי הצעתו של הריטב"א לדעת ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי, הרוצח בשגגה מוגן מפני גואל הדם עד שיעשה מעשה המפר את חובת ההגליה. הבנה זו דומה לדעת הרמ"ה והרא"ה שהדגישה את מעשה הגלות ולא את התוצאה - החיים במקום חדש - אבל היא שונה ממנה בכך שאינה דורשת בהכרח מעשה פעיל של גלות. אפשר להציע כי לפי הבנה זו מטרת הגלות היא עונש, ולכן כל עוד הרוצח אינו מנסה לבטל את העונש אלא פונה לעבר הגלות, הגלות מגוננת עליו, אך הבנה זו רחוקה מלהיות הכרחית.

על פי ההבנה של ר' דוד, עיר המקלט ממלאת מטרה נוספת מעבר למטרות שהזכרנו לעיל: השמירה על הרוצח מפני נקמתו של גואל הדם. בהבנה זו משתקף כפל פנים בעיר המקלט - עונש והצלה. בהמשך נבחן תפיסות אלו לאור דינים נוספים של ערי המקלט.

ב. יציאת הרוצח מעיר המקלט

הגמרא מרחיבה את הדין על אודות יציאת הרוצח מעיר המקלט:

ת"ר: "אם יצא הרוצח" - אין לי אלא במזיד, בשוגג מנין? ת"ל: "אם יצא יצא", מ"מ. והתניא: במזיד - נהרג, בשוגג - גולה! לא קשיא, הא כמאן דאמר: אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, הא כמאן דאמר: לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם. אמר אביי: מסתברא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, שלא יהא סופו חמור מתחלתו, מה תחלתו - במזיד נהרג, בשוגג גולה, אף סופו - במזיד נהרג, בשוגג גולה (בבלי, מכות יב ע"א). הגמרא דנה בשאלה אם כל רוצח בשגגה שיצא מעיר המקלט דמו מופקר לגואל הדם או שמא דינו תלוי באופי מעשה היציאה. לפי דעה אחת, מן הפסוק "וְאִם יֵצֵא יֵצֵא" (במדבר לג, כו) דורשים שכל יציאה מחייבת את הרוצח. הדעה השנייה מבחינה בין שוגג למזיד; אביי משווה בין היציאה מעיר המקלט לבין הרצח המקורי ומסיק שכמו ברצח המקורי, השגגה אינה יכולה לגרום לדין מוות.

את הדעה הראשונה, הדורשת את המילים "וְאִם יֵצֵא יֵצֵא", אפשר להבין בשני אופנים: לפי הבנה אחת, הדומה לדעת הרא"ה והרמ"ה, דעה זו מתנגדת נחרצות להשוואה בין הכניסה לעיר המקלט ליציאה ממנה. דינו של היוצא מעיר המקלט תמיד יהיה חמור יותר מדינו של מי שנתון בתהליך היציאה לגלות ועדיין לא הגיע לעיר המקלט, שכן האדם שיצא מגלותו חוזר כביכול למהלך החיים הרגיל שלו. לפי ההבנה הזו, כוונתו של האדם - אם הזיד או שגג - ביציאה מעיר המקלט אינה מעלה ואינה מורידה, היות שיצא ממצב של גלות.

אפשר להבין את הדעה הראשונה בגמרא זו גם בצורה קיצונית יותר, כהסתכלות על המיקום בלבד. לפי ההבנה הזו, אין מקום להבחנה בין קודם ההגעה לעיר המקלט לבין היציאה ממנה.

עַל דְּבוּרָה • מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה

השאלה הרלוונטית היחידה היא אם גופו של הרוצח בשגגה נמצא בעיר המקלט. אם יצא מעיר המקלט, "מכל מקום" דמו מופקר לגואל הדם. הבנה זו יכולה לעלות בקנה אחד עם הבנתו של ר' דוד, אך היא אינה מתיישבת עם שאר ההבנות שהצגנו לגבי הגדרת ההצלה של עיר המקלט.

אביי תומך בדעה השנייה המובאת בסוגיה, זו המבחינה בין שוגג למזיד ומשווה בין היציאה מעיר המקלט לכניסה הראשונית. דעה זו מתאימה לדעת ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא לפי הריטב"א. לפי ההבנה הזאת, על הרוצח בשגגה מוטלת חובת גלות, ועבירה על חיוב זה היא המפקירה את דמו של הרוצח בשגגה. אם העבירה נעשתה בשוגג או באונס, בין ביציאה מעיר המקלט ובין לפני ההגעה, אין דמו מופקר.

דברי רב הונא לפי הצעת הריטב"א לכאורה אינם מתיישבים כלל עם הדיון הזה, כפי שכתב הריטב"א: "דגואל הדם נהרג עליו כיון שכבר קלטוהו מחיצות לרוצח ודעתו לחזור שם". פשוט יותר להסביר כי לדעת הריטב"א רב הונא חולק על סוגיה זו, אך אפשר להציע שרב הונא מבין אחרת את המונח 'יציאה' בסוגיה זו. אולי לדעת רב הונא יוגדרו 'יציאה' או 'כניסה' תמיד באמצעות דירה, וכאשר הסוגיה הזאת דנה ביציאה היא מתייחסת ליציאה שלא על מנת לחזור, שיש בה ביטול הדירה בעיר המקלט.

ג. קליטת עיר המקלט

גם הדיון שעורכת הגמרא בדרישות לדעתו של הרוצח בשגגה כדי שייקלט בעיר המקלט שופך אור על הגדרת הקליטה. הקשר הדברים הוא הקביעה שגם ארבעים ושש ערי הלוויים קולטות את הרוצח בשגגה: "ותו ליכא? והא כתיב: 'ועליהם תתנו ארבעים וששים עיר!' אמר אביי: הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת; הללו לדעת קולטות, שלא לדעת אינן קולטות" (בבלי, מכות י ע"א).

לפי דברי אביי, ההבדל המהותי בין שש ערי המקלט לארבעים וששים ערי הלוויים הוא שערי המקלט קולטות את האדם גם בלי דעת, ואילו ערי הלוויים קולטות רק בדעת. יש כמה הבנות לגבי הגדרת המונח 'שלא לדעת' בהקשר הזה:

1. לפי רש"י, 'שלא לדעת' הוא מצב שבו "לא היה יודע שהיא קולטת", כלומר גלות בשגגה.
2. הריטב"א מוסיף על גבי הסבר זה: "כגון שנכנס ישן בכתף אחרים", כלומר כניסה אנוסה לעיר המקלט.
3. המאירי מוסיף עוד הסבר: "שנכנס שם במקרה שלא בכונת קליטה", כלומר גם אם ידע שנכנס וידע שקולטת, אלא שלא התכוון לקליטה.

מימרה זו של אביי מעלה שאלות לאור הדעה שהביע אביי בסוגיה הקודמת שהבאנו, שלפיה היציאה מעיר המקלט תלויה בדעת האדם - אם שגג או הזיד. הסברנו כי לדעת אביי ההצלה של עיר המקלט תלויה בכך שגלה, והפקרת דמו של הרוצח תלויה בעבירה מכוונת על

עַז דְּבִבּוּרָה • מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה

המצווה ויציאה מעיר המקלט במזיד. אם כן, כיצד עיר המקלט קולטת 'שלא לדעת?' ומהו ההבדל המהותי בין ערי מקלט לערי הלוויים שגורם שערי הלוויים לא יקלטו 'שלא לדעת'?

לפי ההבנה של הרמ"ה והרא"ה, שקליטת עיר המקלט נעוצה בהגליה, והגלות מכפרת, אפשר שעיקר ייעודן של ערי המקלט הוא הקליטה, ואילו ערי הלוויים משמשות גם לצרכים אחרים. האדם הפשוט יהיה מודע לכך שעיר המקלט קולטת את הרוצח בשגגה, אך ייתכן בהחלט שלא תהיה לו מודעות כזאת לגבי ערי הלוויים. כאשר אדם מעתיק את דירתו לעיר מקלט, מסתמא הוא עושה זאת לשם גלות. מעבר לכך, הקשר חייו החדש בעיר המקלט עשוי להגדיר אותו חוטא, ועל כן הוא גם יאפשר לו כפרה. אולם כאשר אדם עובר לעיר לוויים, אפשר שמעבר הדירה הזה לא ייטען באותו מטען. על כן נדרשת דעת כדי להגדיר את הכניסה לעיר כגלות שתאפשר כפרה.

לפי הבנת הריטב"א את רב, שההצלה שמצילה עיר המקלט תלויה בקליטה ובקביעת דירה בה, נידרש להסביר מדוע יש שקביעת הדירה תלויה בדעת, ויש שאיננה תלויה בדעת. הערוך לנר מתייחס לשאלה זו:

[...] לכאורה יש להבין מנ"ל חילוק זה שבין ערי מקלט ובין ערי הלויים כיון שלא מוזכר בקרא, אבל י"ל דלקמן (יג א) דרשינן מ"והיו לכם הערים למקלט" דלכם ארוצחים קאי שהם לרוצחים, ולכן לא היו מעלים שכה, משא"כ בשאר מ"ב ערים שהיו ללוויים. ולכן כיון ד' ערים היו לרוצחים, לפיכך היו קולטים אפילו שלא לדעת כדן חצר של אדם שקונה לו אפילו שלא לדעתו, אבל מ"ב עיר שהיו ללוויים בזה הי' צריך רצון הרוצח שהי' קולט אותו רשות של אחר שאין מקנים לאדם שלא מדעתו [...] (ערוך לנר, מכות י ע"א).

הערוך לנר מסביר כי הדרישה לדעת בקליטת עיר המקלט קשורה בדיני קניין חצר. קליטת עיר המקלט היא מעשה קניין; בכניסתו של הרוצח בשגגה לעיר העיר מקנה לו קליטה. את עיר המקלט הקנה הקדוש ברוך הוא לרוצחים בשגגה, ולכן הן דומות לחצרו של הנקלט וקונות לו קליטה שלא מדעתו. ערי הלוויים הוגדרו כבעלות פוטנציאל קליטה, אך בעיקרן הן מוגדרות כערים השייכות ללוויים, ולכן הן פועלות כרשות של אחר שיכולה לקנות לאדם רק מדעתו. אפשר לדייק בשיטת הערוך לנר ולומר שמה שהאדם קונה בכניסה לעיר המקלט הוא דירה בעיר, והשייכות לעיר היא המצילה.

לפי הבנת הריטב"א את ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי, אפשר להסביר את דיני הקליטה לעיר על ידי הפרדה בין דיני הכניסה לגלות לדיני הפרת הגלות. לפי ההבנה הזו, כאשר הרוצח בשגגה מפר את חובת הגלות, דמו מופקר, והפרה זו רלוונטית רק אם נעשתה במזיד, ואילו על הכניסה לגלות חלות הגדרות אחרות, ואין צורך להתאים בין דיני הדעת ביצירת הגלות לבין דיני הדעת בהפרתה.

סיכום

במאמר זה נבחנו הבנות שונות של אופי ההצלה של ערי המקלט והשלכותיהן של תפיסות אלו על מגוון דינים - על דיני הקליטה בעיר המקלט ועל דיני היציאה מעיר המקלט. ההבנות השונות הומשגו כך:

היציאה לגלות: הבנה זו עולה מתוך דעת הרמ"ה והרא"ה, ולפיה עיקר ההצלה נעוצה בכך שהרוצח בשגגה יצא מביתו וגלה לעיר המקלט. לכן אסור לגואל הדם להרוג אותו לפני שנכנס לעיר המקלט, והיציאה מעיר המקלט חמורה יותר.

הדירה בעיר מקלט: הבנה זו עולה מתוך הצעתו של הריטב"א להבנת דעת רב הונא. לפי הבנה זו, דווקא הדירה בעיר המקלט היא המצילה גם אם הרוצח בשגגה יוצא מהעיר במזיד, ובתנאי שהוא מתכוון לשוב אליה.

חובת גלות: הבנה זו עולה בהסבר של הריטב"א לדעת ר' עקיבא ור' יוסי הגלילי, ולפיה ברירת המחדל היא הצלה, והפרת חובת הגלות מפקירה את דמו של הרוצח בשגגה.

הסברנו כיצד כל אחת מההבנות הללו מתיישבת עם דיני הפקרת דמו של הרוצח בשגגה ביציאתו מעיר המקלט ועם דיני הקליטה של עיר המקלט. הצענו גם סברות לתפיסות השונות הללו: הגלות לעיר המקלט באה על רקע מעשה בעיית של האדם, שגגה רשלנית שגרמה למותו של אדם אחר. התפיסה שראינו ברמ"ה וברא"ה, הממקדת את עניינה של עיר המקלט ביציאה לגלות, מושכת לכיוון רוחני יותר: מטרת היציאה לגלות היא עונש או כפרה.⁵ לפי ההבנה הזו, העיקר הוא תהליך היציאה לגלות, ולשם כך נדרשת דעת. גם ההבנה של הריטב"א בר' יוסי הגלילי ור' עקיבא מושכת לכיוון של כפרה. אך התפיסה של רב הונא שעולה מהריטב"א מושכת לכיוון אחר: המטרה אינה התהליך הפנימי שיעבור הרוצח בשגגה, בין עונש ובין כפרה, אלא חיובו לבנות את חייו מחדש. אפשר לראות בכך תפיסה פרגמטית המרחיקה את האדם מהחברה הנורמטיבית, כפי שעושה הכליאה, אולם אפשר גם לראות בכך מתן הזדמנות לאדם לבנות מחדש את חייו באופן חיובי יותר. ביסודה של תפיסה זו נמצאת ההנחה שאדם שהגיע להריגת אדם אחר בשגגה נדרש לשנות את אורחות חייו שינוי דרסטי, ולכן עליו לקנות דירה במקום חדש ולבנות חיים חדשים שבהם ישתייך לקהילה אחרת.